

ропейської конвенції з прав людини та фундаментальних свобод, існуючу практику гуманізації відповідальності неповнолітніх вважаємо за необхідне підтримати пропозиції щодо внесення окремих змін у діюче законодавство України. Тобто у ст. 97 Кримінального кодексу України перше речення сформулювати у наступній редакції: «Неповнолітнього, який вперше вчинив *умисний* злочин невеликої або *середньої тяжкості*, або який вчинив *необережний злочин*, може бути звільнено від кримінальної відповідальності...» далі за текстом. Відповідно виконуючи потребу уникнення колізії між ст. ст. 103 Кримінального кодексу України та ст. 484 Кримінального процесуального кодексу України вважаємо за необхідне у ст. 103 у ч. 1 перше речення після слів «враховує» сформулювати у наступній редакції: «*умови життя і виховання, стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, мотиви скоєного злочину, вплив дорослих та інші особливості скоєння злочину*».

Врахування цих пропозицій в змозі підвищити профілактичний потенціал кримінального закону у протидії злочинності неповнолітніх.

Дар'я Олександрівна БАЛОБАНОВА,

канд. юрид. наук, доцент, докторант кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

ТЛУМАЧЕННЯ У ПРАВОЗАСТОСОВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Суспільне життя не стоїть на місці, загальна динаміка соціального розвитку диктує необхідність пошуку нових підходів до врегулювання, в тому числі правового, виникаючих суспільних відносин. Особливої актуальності дана обставина набуває в сучасній Україні — державі, яка переживає якісне оновлення ключових сфер суспільного життя.

Непослідовність і суперечливість змін, які вносяться до Кримінального кодексу України, і, як наслідок, помилки правозастосування виникають у зв'язку з тим, що не існує єдиної концепції, в рамках якої положення науки кримінального права, кримінальна законотворчість і застосування норм кримінального права діяли б сукупно, впливаючи одне з іншого.

Доцільність розгляду зазначених явищ у сукупності в контексті різних питань кримінального права відзначали багато вчених-криміналістів. Зокрема, слід зазначити фундаментальні розробки в цій галузі, які були здійснені Ю. В. Бауліним, В. О. Навроцьким, В. Я. Тацієм, В. О. Туляковим, П. Л. Фрісом, М. І. Хавронюком та іншими видатними вченими. Так, В. О. Туляков звертає увагу на те, що кримінальне право має розглядатися як відкрита складна система, що знаходиться у постійному динамічному розвитку, взаємодії із суспільством, відтворюючись в процесі правореалізації [1, с. 488]. В. К. Гришук, аналізуючи кримінальну політику України, визначає три її рівні: концептуальний, законодавчий і правозастосовний [2, с. 8]. І. В. Красницький вказує на необхідність побудови наукових досліджень на практиці застосування норм кримінального законодавства, що має підвищити роль сучасної кримінально-правової науки у формуванні кримінально-правової політики України (законодавчої і правозастосовчої) [3].

Зазначеними висловлюваннями та поглядами не вичерпуються позиції вчених, які наполягають на необхідності комплексного вивчення процесів формування кримінально-правових норм, їх закріплення в нормативному акті і практики їх застосування. Таке комплексне вивчення може охоплюватися терміном «правова динаміка» або «динаміка відповідної галузі права» [4].

Дослідження динаміки кримінального права ставить питання про її структуру, яка складається з кількох елементів. Одним з таких елементів є правозастосовча діяльність, яку можна визначити як «державно-владна діяльність компетентних органів і посадових осіб..., спрямована на вирішення питання (позитивне чи негативне) про кримінальну відповідальність і покарання особи, яка вчинила злочин, або встановлення правомірності вчинків особи і звільнення її від кримінальної відповідальності і покарання» [5, с. 44—45].

Слід зазначити, що будь-яка правозастосовча діяльність нерозривно пов'язана з тлумаченням законів або інших нормативних актів, тобто визначенням їх точного змісту. Тлумачення нормативних актів завершує процес регламентації суспільних відносин. У результаті тлумачення нормативні юридичні приписи стають готовими до реалізації, до практичного здійснення. Своєрідність тлумачення в тому, що це — діяльність, яка, завершуючи процес регламентації суспільних відносин, є одним з початкових елементів процесу реалізації юридичних норм.

Перед тим, як починати реалізовувати ту чи іншу статтю діючого законодавства, у тому числі й кримінального профілю, необхідно

зрозуміти її, виявити зміст та призначення. Інакше кажучи, здобути її правильне тлумачення, маючи при цьому на увазі, що ця операція не утворює правила, а лише виявляє зміст тексту.

Необхідність тлумачення обумовлена тим, що статті закону формулюються в якості загальних, типових правил поведінки (норм) і внаслідок цього не можуть передбачати всіх конкретних обставин їх реалізації. Крім того, статті формулюються в різних виразах, в тій чи іншій послідовності, у безпосередньому або опосередкованому зв'язку з іншими статтями, інститутами та галузями законодавчої системи.

Тлумачення може бути свавільним, суб'єктивним, бажаним тій чи іншій особі. Саме у зв'язку з цим відомий італійський юрист Чезаре Беккарія у своїй відомій праці «Про злочини та покарання» приділив особливу увагу питанням тлумачення закону [6, с. 92—94]. Він вказував на те, що «немає нічого небезпечнішого за загальноприйнятну аксіому, що слід керуватися духом закону. У кожної людини своя точка зору, у кожного в різний час вона різна. Отже, дух закону залежав би від хорошої або дурної логіки судді, від хорошего або поганого його травлення, він залежав б від сили його пристрастей, від його слабостей, від його ставлення до потерпілого і від усіх найменших причин, які змінюють у мінливому розумі людини образ кожного предмета. Ось чому доля громадянина вирішується неоднаково при проходженні справи через різні суди, а життя нещасних стає жертвою хибних умовиводів або хвилинних настроїв судді, який приймає за справедливе тлумачення хиткий висновок з невиразних уявлень, що хвилювали його розум. Ось чому один і той же суддя за одні ті ж злочини в різний час призначає різні покарання: він не керується словом закону, точним і незмінним, а допускає оманливу непостійність тлумачень» [6, с. 93].

Тому тлумачення закону має бути тісно пов'язаним з процесуальними формами або процедурами, які фактично забезпечують режим законності. При їх чіткому дотриманні суб'єктами тлумачення утворюються необхідні передумови для того, щоб правові норми виконувалися всіма та всюди. Процедури тлумачення правових норм слід розуміти як здійснення конкретним суб'єктом сукупності дій у суворому наборі, послідовності та системі, відповідним чином оформлених та доведених до відома адресатів правових приписів [7].

Основні функції тлумачення пов'язані із зовнішньою формою права, необхідністю проникнення за його допомогою у зміст правових приписів, у розуміння волі законодавця. У цій площині тлумачення має в процесі правового регулювання загальне, універсальне

значення. У кожному випадку, реалізуючи юридичні норми, суб'єкти так чи інакше засвоюють їх зміст [8, с. 67].

Коли мова йде про процедуру тлумачення закону, яка, звісно, має свої стадії, потрібно мати на увазі дії офіційних органів щодо з'ясування та роз'яснення їх змісту. Ці дії мають, як правило, свою форму, відносно обмежену законодавством та одночасно припускають значну самостійність суб'єктів тлумачення у виборі цілей, методів та засобів. Стадії тлумачення закону присутні й при неофіційному тлумаченні, бо будь-який його суб'єкт первинно встановлює невизначеність у розумінні положень правових законодавчих норм. Потім настає стадія правороз'яснювальної роботи в засобах масової інформації, різноманітних коментарях, наукових працях та ін.

Саме через таку значну кількість суб'єктів, які «пропускають» норми законів крізь власну свідомість, Ч. Беккарія вважав, що «невигоди від суворого дотримання букви кримінального закону незначні порівняно з невыгодами, що породжуються його тлумаченням. Незрозумілі слова закону необхідно виправити, але це можна зробити легко і швидко. Проте суворе дотримання букви закону не допускає фатальної свободи міркувань, що породжують довільні і корисливі суперечки. Коли Укладення містить закони, що підлягають буквальному застосуванню, покладає на суд обов'язок розібрати дії громадян і вирішити, відповідають вони писаному закону чи ні, коли правила про те, що справедливо і що несправедливо, чим повинні керуватися всі громадяни, є безперечними, тоді громадяни отримують особисту безпеку, що є справедливим, бо заради цього люди об'єдналися в суспільство, корисним, тому що кожен може точно підрахувати неприємні наслідки поганих своїх вчинків» [6, с. 92].

Звісно, ідеальним було б створення таких законів, які є чіткими та зрозумілими «з першого погляду», але це є неможливим через наявність бланкетних норм, оціночних понять, великої кількості нормативних актів різних галузей права тощо («навіть найбільш виразні закони потребують в тлумаченні. Законів, які були б повністю зрозумілі, не існує...» [9, с. 159]). Тому, не можна беззаперечно погодитися з думкою Ч. Беккарія, що «влада тлумачити кримінальні закони не може належати суддям тільки тому, що вони не законодавці. Закони не перейшли до суддів від наших предків в якості сімейного переказу або заповіту, що зобов'язує нащадків тільки до одного — підкорятися. Судді отримують їх від живого суспільства або від суверена, як його представника, як зберігача наявної загальної волі. Закони отримані суддями не як зобов'язання, що випливають з давньої угоди. Закони отримані як наслідок мовчазної

або явної загальної угоди підданих з сувереном, як узи, необхідні, щоб стримувати і пригнічувати зіткнення приватних інтересів» [6, с. 92]. Але, розглядаючи питання тлумачення, необхідно кожного разу враховувати, що перед нами — тільки тлумачення (природа якого обумовлена зовнішньою формою права) або правозастосовче тлумачення (природа якого пов'язана, крім того, із застосуванням) [10, с. 57].

У процесі застосування юридично важливим є не тільки вірно інтерпретувати те чи інше формально закріплене правове положення, але й розтлумачувати право в цілому — його зміст, його принципи, соціально-політичне значення.

Процедура тлумачення закону, її законодавче оформлення, відповідність потребам демократичного суспільства та держави, відіграють не меншу роль, ніж інші критерії їх тлумачення: значення слів, граматична конструкція, смислові зв'язки закону, мета регулювання в історичному контексті — для виявлення смислу закону та адекватного його розуміння всіма суб'єктами реалізації права.

Виходячи з вищенаведеного, необхідно констатувати, що специфічні правові аспекти тлумачення спираються, перш за все, на те, що воля законодавця отримує нормативне, спеціально-юридичне визначення, та, по-друге, на те, що юридичне тлумачення виступає в якості елемента правозастосовчого процесу.

Л і т е р а т у р а

1. *Туляков В. О.* Динаміка кримінального права: основні закономірності / В. О. Туляков, М. А. Тулякова // Актуальні проблеми держави і права. — 2005. — № 25. — С. 488—491.

2. *Гришук В. К.* Кримінальне право України: Загальна частина : учбов. посіб. для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл. / В. К. Гришук. — К. : Ін Юре, 2006. — 568 с.

3. *Красницький І. В.* Роль сучасної кримінально-правової науки у формуванні кримінально-правової політики в Україні // Політика в сфері боротьби зі злочинністю : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 1—2 березня 2013 р.). — Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2013. — С. 116—119.

4. *Балобанова Д. О.* Поняття та структурні елементи правової динаміки (на прикладі кримінального права) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція : зб. наук. праць. — Вип. 6-2, том 2. — О., 2013. — С. 67—69.

5. *Наумов А. В.* Применение уголовно-правовых норм : учеб. пособие. / А. В. Наумов. — Волгоград, 1973. — 175 с.

6. *Беккариа Ч.* О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа ; сост. и предисл. В. С. Овчинского. — М. : ИНФРА-М, 2004. — 184 с.

7. Хабриева Т. Я. Процессуальные вопросы толкования Конституции в деятельности Конституционного Суда РФ // Государство и право. — 1996. — № 10. — С. 19.

8. Лазарев В. В. Применение советского права / В. В. Лазарев. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1972. — 200 с.

9. Гредескул Н. А. К учению об осуществлении права / Н. А. Гредескул. — Х. : Тип. Адольфа Дарре, 1900. — 235 с.

10. Элькинд П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права / П. С. Элькинд. — М. : Юрид. лит-ра, 1967. — 192 с.

Євгенія Миколаївна ВЕЧЕРОВА,

канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРЕВЕНТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ

Системно-структурний метод пізнання державно-правових явищ дає змогу вести мову про превентивний потенціал кримінального закону на двох рівнях: «зовнішньому» та «внутрішньому».

Визначаючи місце кримінального права в структурі соціальних процесів, слід відразу підкреслити, що ми не оспорюємо той факт, що за своєю природою воно є субсидіарним та залежить певним чином від галузей права, що іменуються регулятивними.

Разом з тим об'єктивні реалії нашої дійсності такі, що ми змушені повністю погодитися з М. Г. Сорочинським, який пише так: «...кримінальне право в сучасних українських умовах залишається одним із небагатьох важелів, які держава використовує в спробі вплинути на злочинність» [1, с. 4]. Тобто кримінальний закон — фактично найважливіша міра попередження злочинності в Україні.

Яким же чином кримінальне право стримує злочинність?

Щоб відповісти на дане запитання, доречно звернути увагу на окремі аспекти правотворчості й правозастосування в кримінально-правовій сфері.

Ключовим принципом правотворчого процесу є його науковий характер та зв'язок з правозастосовчою практикою. Інакше кажучи, правозастосування як лакмусовий папір виявляє усі недоліки та прорахунки законодавця, розкриває правотворчі потреби [2, с. 371].